

КОНЦЕПЦІЯ СВІТУ ТА ЛЮДИНИ В РОМАНІ М. ВАРГАСА ЛЬЙОСИ “EL SUEÑO DEL CELTA” (“СОН КЕЛЬТА”)

У статті проаналізовано концепцію світу та людини в художньому просторі роману Маріо Варгаса Льйоси “El sueño del celta”. Доведено, що ця концепція є результатом синтезу літератури постмодернізму, екзистенціалізму та власного авторського світовідчуття Варгаса Льйоси.

Ключові слова: концепція людини і світу, світ твору, маргінальна особистість, іронія і скептицизм, емоційна вразливість.

Хорхе Маріо Педро Варгас Льйоса (Jorge Mario Pedro Vargas Llosa, 1936) – перуано-іспанський автор, один із провідних письменників-новаторів сучасної латиноамериканської літератури, а також лауреат Нобелівської премії 2010 р. за “детальний опис владних структур і гостре зображення людського опору, бунту й поразки”. Його творчість увібрала традиції попередників та є своєрідним художнім синтезом. Серед літературних напрямів, які утворили органічний сплав під пером перуанського прозаїка, не останнє місце посідає й екзистенціалізм.

Художній спадок письменника ґрунтовно досліджено закордонними науковцями. Натомість українські літературознавці приділяють йому значно менше уваги. Так, зокрема, Інгер Енквіст акцентує увагу на ключових проблемах роману “El sueño del celta”, в якому йдеться про життєвий шлях головного героя Роджера Кеймента, спостерігача місії в Конго [2]. Рікардо Сенабре підкреслює, що історичну основу доробку становить життя визначної особистості та аналізує прийоми організації наративу письменника: “La narración no abulta los hechos ni los adjetiva con énfasis de ahí su aire cronístico, pero sí anota la reacción violenta e indignada de Casement, porque se trata de construir un personaje independientemente de que haya existido en la realidad” [9].

Мета статті – визначити, як реалізується концепція світу й людини в художньому просторі роману Маріо Варгаса Льйоси “El sueño del celta” (“Сон кельта”).

Роман “El sueño del celta” вийшов іспанською мовою у 2010 р. Жанр своєї рідності твору обумовлює іншу важливу проблему, яка власне є безпосереднім предметом уваги цього дослідження, – концепцію людини і світу. Саме вона є одним з основних пунктів для розуміння закодованого повідомлення автора. У цьому випадку йдеться про світ твору й головного героя (особистості) роману, які є втіленням концепції світу та людини.

Видатний російський літературознавець М. Бахтін виділив основні ознаки особистості: конкретність (ім’я), цілісність, відповідальність невичерпність, незавершеність, відкритість [1, с. 343].

На думку Д. Ліхачова, світ твору – це відтворювана дійсність у певному “скороченому”, умовному варіанті. Художник, вибудовуючи свій світ, не може відтворити дійсність з тією ж властивою дійсності мірою складності. Певною мірою, це обмежений світ.

Важливо відзначити, що постмодерністи під світом твору розуміють сам текст. Розуміння тексту як світу зумовлює численні ремінісценції, підкреслену цитатність, які, з одного боку, відтворюють дійсність у розбитих образах колишньої культури, а з іншого – нагадують про необхідність об’єднати розірвані шматки реальності в цілісну картину, віднайти втрачений зв’язок між подіями, думками, почуттями [5, с. 37].

Не викликає сумнівів той факт, що роман “El sueño del celta” є постмодерністським, тому доцільно розглядати концепцію світу і людини відносно постмодерністської культури, проте в межах екзистенціальної парадигми.

Модель світу, репрезентована в художніх зразках постмодернізму, має такі характеристики: дисгармонійність, у якій панують ідеї деструкції; химерність і жахливість; замкнутість у собі, невизначеність і заплутаність; мінливість і розірваність. Характерні риси моделі людини в мистецтві постмодернізму такі: маргінальність; іронічність, пародійність і скептицизм; тяжіння до гри та театральності; усвідомлення абсурдності буття; бажання влади над іншими.

Особливість героїв художніх творів постмодернізму унаочнюється порівняно з героями інших літературних епох та напрямів. Так, герой-романтик не сприймає навколишню реальність, він шукає світ мрій та ідеалів. Герой у реалістичних творах змушений жити в тих умовах, у яких він опинився, та шукати з них раціональний вихід. Герой модернізму вибудовує у своїй уяві новий світ. Героєві постмодернізму теж залишається жити за тих умов, у яких він опинився, але, на відміну від реаліста, він уже ні в що не вірить, тому й рухатись йому немає куди. Єдине, що йому може допомогти подолати замкненість часу і простору, – це іронія і гра. Вони дають можливість здобути ту міру свободи, без якої особистість перестала бути особистістю.

У романі Маріо Варгаса Льйоси “El sueño del celta” можна спостерігати осмислення теперішнього через минуле. Автор розглядає вічні цін-

ності: гуманізм, патріотизм, чесність, самопожертву, але в той же час викриває такі негативні риси людського характеру, як зрада, жорстокість, жадібність, бажання влади. Все це було й залишається в людині, тому в романі хоч і йдеться про другу половину XIX – початок XX ст., все це стосується й сьогодення, тобто є напрочуд актуальним. Якщо ж говорити про власне художній світ роману перуанського прозаїка, тут дійсно присутня певна дисгармонія, розірваність, фрагментарність. Утім ця фрагментарність має певну структуру – в творі розвиваються дві сюжетні лінії: 1) непарні розділи оповідають про життя Роджера Кейсмента в стінах Пентонвільської в'язниці; 2) у парних розділах йдеться про хронологію життєвого шляху головного героя від народження до того, як він потрапив у в'язницю.

Власне інтерес до однієї людини є особливістю екзистенціальної парадигми, адже письменник фокусує свій погляд саме на долі Роджера Кейсмента, намагаючись збагнути розвиток його особистості, прослідкувати найбільш переломні моменти в його житті.

Біографія Роджера Кейсмента переносить читача в Африку й Латинську Америку, де колонізатори використовують місцеві племена як рабів, хоча рабство в той час було відмінено в усьому світі. Дійсно, світ роману “El sueño del celta” лякає жорстокістю, сценами вбивств, покарань, знущань, де люди перетворюються на тварин, а найбільша цінність – зберегти здоровий глузд.

Так, у місті Болобо в Конго Роджер Кейсмент зустрічається з такими жахами в місцевому госпіталі: “...Roger le preguntó con toda intención por qué había tantas víctimas de heridas en las nalgas, piernas y espaldas” [10, с. 51]. “...si quiere usted saber por qué hay tantos congolese con vendas en las manos y en sus partes sexuales, también se lo puedo explicar. Porque los soldados de la Forcé Publique les cortaron las manos y los penes o se los aplastaron a machetazos” [10, с. 51], – так пояснює лікар Лілі де Хейлз настільки понівечених людей у своєму госпіталі.

Важливим для розуміння концепції людини в постмодернізмі є поняття маргінальної істоти. Маргінальна істота – це не просто “середня” або проміжна особистість, що знаходиться між двома соціальними групами, а двоїста за своєю культурою особистість. Ця особистість одночасно належить до двох чи більше різних культур. В основі двоїстості особистості лежить соціальний або національний антагонізм. Поки особистість, що належить до підпорядкованої групи, не усвідомить свого положення, антагонізм відсутній. Почуття самотності, відчуженості від товариства, внутрішній конфлікт, моральна і психологічна криза призводять до втрати соціальних ідеалів і асоціальної поведінки. Постійна готовність до протистояння породжує агресивність маргіналів. Маргінальна особис-

тість може не почуватися комфортно в жодній соціальній чи культурній групі. Така особистість живе в двох світах водночас, інколи ці світи зіштовхуються.

У постмодерністських творах особистість виглядає певною мірою саме як маргінальна істота. Вона неначе знаходиться на перехресті різних епох. Вона – продукт кризи буття, і ця кризовість позначається на її внутрішньому стані. Як правило, герої творів постмодернізму – емоційно вразливі особистості, які дуже гостро відчують усе, що відбувається довкола, та хворі на свій час, на свою епоху. Досить часто митці використовують своєрідний прийом очудження, за допомогою якого відображається “дивний погляд дивної людини на дивний світ”. Ця ж характеристика певною мірою стосується і філософії екзистенціалізму, бо людина протиставляється світові й живе у ворожому середовищі.

Роджер Кейсмент протиставляється світові, він – людина, що виділяється в Африці своїми ідеалами стосовно колонізації, згодом ці ідеали розсіюються, але не розсіюється бажання допомогти бідним африканцям, яких нещадно використовували на каучукових плантаціях. Далі ці ж ідеали й людяність можемо бачити в Путумайо; чи в Німеччині, коли він намагається домогтись покращень умов утримання ірландських військовополонених. Головний герой – людина без сім'ї і без батьківщини, якщо можна так сказати. Він не відчуває себе вдома в жодній частині світу, всюди він лише виконує свою роботу, він – громадянин світу. Та й час, у якому живе Роджер Кейсмент, можна сміливо назвати кризовим (кінець XIX – початок XX ст.). Саме тоді Європа готується до Першої світової війни, а у світі відбувається колоніальний перерозподіл. Проте ірландець залишається звичайною людиною, про що говорить Варгас Льюїс в інтерв'ю з Ангусом Мітчелом: “He was not a superman, he was a human being, he was a very extraordinary man but he was not a superman. I think that this is the aspect I would like to emphasise in my book” [8].

З впевненістю можемо говорити й про емоційну вразливість Кейсмента. Так, він людина, що побачила за своє життя жахливі речі, але його серце не стало черствим, хоч і розум навчив блокувати ті жахливі думки. Глибокі переживання переростають у Роджера в тяжкі хвороби, ніби тіло не в змозі витримати такого емоційного напруження, починає слабнути, і це переростає в загальне нездужання й рецидиви старих хвороб ірландця. Наприклад, під час написання звіту з Конго ми бачимо, як головний герой страждає: “Haciendo esfuerzos sobrehumanos para vencer las rachas de abatimiento, los dolores de cabeza, las náuseas, la descomposición de cuerpo – sentía que adelgazaba porque había tenido que abrir nuevos agujeros a su cinturón...” [10, с. 64].

Концепція людини відзначається певною мірою іронією та скептицизмом. Вони стають прийомами, за допомогою яких автор відображає світ у його істинному жахливому вигляді, без утопій, а вижити в ньому людині допомагає тільки іронія, завдяки якій автори постмодернізму зображають жахливе в іронічному ракурсі.

Саме іронію можна почути в словах Роджера Кейсмента, який вже у в'язниці починає усвідомлювати власне життя, розуміти власні прорахунки. Це не трагедія, а переосмислення. Що ще залишається робити героєві? Автор не тішить нас думкою, що долю можливо змінити, саме тому твір починається у в'язниці, читач знає, що Роджер Кейсмент приречений на поразку у своїх намірах. І власне ця іронія, щоб не сталося з протагоністом – його чекає крах, є однією з ознак художнього світу твору.

Варгас Льюса наділяє протагоніста оптимізмом, коли той починає свої подорожі з Африки. Потім цей оптимізм поступово зникає, і часто йому на зміну приходиться скептицизм, ніби нічого не можливо вже змінити. Двічі, після Африканського звіту і звіту з Путумайо, йому вдається “перемогти світ”, хоча наприкінці Роджера перемає, його ірландська мрія розвіялась як дим, і читач усвідомлює цей провал ще на початку твору.

У романі “El sueño del celta” світ показаний реальний, жорстокий і без прикрас, жодних утопій, що є характерним для творчості перуанського прозаїка. Як він сам колись зазначив, “твори, в яких зовсім відсутнє насильство, здаються мені ірреальними. Я надаю перевагу романам, які зображають реальне, хоча дехто і надає перевагу книгам, що малюють фантастичне”.

Роджер Кейсмент – герой-реаліст, але лише в минулому, тобто у своїх спогадах. У другій сюжетній лінії – Кейсмент у в'язниці, йому дійсно нікуди діватись, свідомо чи підсвідомо герой розуміє, що його повісять за зраду Британії. Він іронізує, і єдине, що може робити – переосмислювати власне життя крок за кроком, тікати в спогади.

Отже, концепція світу й людини у романі “El sueño del celta” є результатом процесів, що відбулись у літературі кінця ХХ–ХХІ ст., найважливішою з яких є реактуалізація екзистенціальної парадигми в постмодерністському дискурсі. Роджер Кейсмент – типовий персонаж літератури постмодернізму, він протистоїть хао-

тичному світові і намагається знайти своє місце в ньому, проте це неможливо, оскільки він усюди чужий. Проте це відчуження не фізичне, воно скоріше психологічне, адже головний герой – інша людина, з іншими ідеалами та світосприйняттям. Саме тому герой зазнає поразки. Однак ірландець не лишився наодинці. Його захищало чимало людей, його справи лишили по собі слід, а отже, він не був забутий. У цьому вбачається глибока віра автора роману в перемогу справедливості, а самим твором Варгас Льюса віддає шану великому історичному діячеві.

Список використаної літератури

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – Москва : ИНФРА-М, 2000. – 353 с.
2. Бернаскони Е. Латинская Америка [Электронный ресурс] / Марио Варгас Льюса ; Е. Бернаскони, А. Кравченко // InterTrend. – Режим доступа: <http://www.intertrend.ru/news/html/327.html>.
3. Боднарчук Т. В. До питання про модель людини і світу у культурі постмодернізму [Електронний ресурс] / Т. В. Боднарчук. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Kis/2011_1/18.pdf.
4. Ботнер В. С. “Погранична ситуація” (К. Ясперс) у романі Т. Уайлдера “Heaven’s my destination” / В. С. Ботнер, Н. Б. Мантуло // Вісник Запорізького державного університету. – 1990. – № 2. – С. 8–11.
5. Николенко О. Н. Современная антиутопия / О.Н. Николенко. – Харьков : Изд-во ХГПУ, 1996. – 104 с.
6. Чернова Л. Е. Курс лекцій із соціології / Л. Е. Чернова. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2008. – 194 с.
7. Enkvist I. El sueño del celta de Mario Vargas Llosa y su trans fondo biográfico / I. Enkvist // Contexto. – Universidad de Lund, 2012. – Vol. 16. – № 18. – P. 65–82.
8. Mitchell A. An Interview with Mario Vargas Llosa / A. Mitchell // Irish Migration Studies In Latin America. – 2009. – № 7. – P. 137–144.
9. Senabre R. El sueño del celta [Electronic resource] / R. Senabre // Elcultural.es. – 2010. – Mode of access: http://www.elcultural.es/version_papel.
10. Vargas Llosa M. El sueño del celta / M. V. Llosa. – Madrid : Alfaguara, 2010. – 270 p.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2015

Ботнер В. С., Слипченко С. В. Концепция мира и человека в романе Марио Варгаса Льюсы “El sueño del celta” (“Сон кельта”)

В статье проанализирована концепция мира и человека в художественном пространстве романа Марио Варгаса Льюсы “El sueño del celta”. Доказано, что эта концепция мира и человека является результатом синтеза литературы постмодернизма, экзистенциализма и собственного авторского начала Варгаса Льюсы.

Ключевые слова: концепция мира и человека, мир произведения, маргинальная личность, ирония и скептицизм, эмоциональная уязвимость.

Botner V., Slipchenko S. The Conception of Man and the World in the Novel “El Sueño Del Celta” by Mario Vargas Llosa

Genre originality of the novel stipulates the important problem which is closely examined in this paper, namely the conception of man and the world in the novel “El sueño del celta”.

This conception is one of the basic points for understanding the coded author’s message. In this case the attention is given to the world in this literary work and protagonist (personality) of the novel, which embody the conception of man and the world.

The novel “El of sueño del celta” is obviously a post-modern novel that is why it will be expediently to examine the conception of man and the world in a relation to a post-modern culture, however not forgetting about the existential paradigm.

In the novel “El sueño del celta” the world is shown as a real and cruel place without decorations and utopias, which is characteristic for work of the Peruvian prose writer.

On the one hand, Roger Casement is a realistic hero, but only in the past, in other words, in his memories. In the second storyline – Casement is in prison, he really has nowhere to go, consciously or subconsciously the hero understands that he will be strung up for betrayal of Britain. He is ironical, and the only thing that he can do is to reflect upon his own life, to escape in remembrances.

Thus, conception of man and the world in the novel “El sueño del celta” is the result of processes that took place in literature at the turn of XXth century, among which the most essential is reactualization of the existential paradigm in the post-modern discourse. Roger Casement is a typical character of post-modern literature, he is juxtaposed against the chaotic world and tries to find the place in it; however, it is impossible as he is a stranger everywhere. Nevertheless, this alienation is rather psychological than physical because the protagonist is the other man, with other ideals and other perception of the world. For this reason, the hero is defeated. At the same time, the Irishman did not remain alone. He was protected by quite a lot of people, his dealings left a particular trace, and thus, he was not forgotten.

This approach allows proving that the analyzed conception of man and the world is the result of the synthesis of post-modern and existential literatures, as well as Vargas Llosa’s own authorial world view.

Key words: *conception of the world and the man, literary world, marginal personality, irony and skepticism, emotional sensibility.*